

УДК: 336.663; DOI: 10.31388/2519-884X-2020-41-13-19

Демченко І.В., к.е.н., доц.
Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного
ivan.demchenko@tsatu.edu.ua
Гривківська С.М., к.е.н., доцент
ПВНЗ «Європейський університет»

ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ УКРАЇНИ

Анотація. В статті обґрунтовані сутнісні характеристики та функціональні ознаки експортного потенціалу та фінансової безпеки аграрних суб'єктів господарювання. Визначені основні детермінанти забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств, що провадять зовнішньоекономічну та, зокрема, експортну діяльність.

Ключові слова: експортний потенціал, фінансова безпека, детермінанти, експорт, імпорт, зовнішньоекономічна діяльність, аграрні суб'єкти господарювання.

JEL code classification: F18, G32

Demchenko I.V., PhD, Ass.Prof.
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
ivan.demchenko@tsatu.edu.ua
Hryvkivska S.M., PhD, Ass.Prof.
European University

DETERMINANTS OF EXPORT POTENTIAL AND FINANCIAL SECURITY OF AGRARIAN ECONOMIC ENTITIES OF UKRAINE

Abstract. Formulation of the problem. Agricultural production has always been a priority area of development of national Ukraine and at the same time is characterized by numerous financial risks of management. Due to the expansion of opportunities and the entry of business structures into foreign markets, the traditional threats are compounded by the number of new challenges associated with the organization of exports on the basis of financial security.

Result. The export potential of agricultural entities is realized only if the acceptable level of financial security is observed. This is due to the high level of financial risk that accompanies foreign economic activity in general, namely the processes of export of goods and services. This situation expands the range of determinants that need to be taken into account both in the planning of export activities and in ensuring the profitability of world trade participants in the agro-industrial sector of Ukraine.

The article identifies the main determinants of the realization of export potential and ensuring the financial security of agricultural entities. The classification is carried out and the influence of such determinants depending on the sphere of manifestation is given. The article analyzes the dynamics of export and import operations at the level of the national economy. The growth of the specific agrarian subjects of Ukraine in stimulating the export of the Ukrainian economy has been established.

Conclusion. Under condition of strengthening of the role of the agricultural sector of production in the formation of the export potential of Ukraine, it is necessary to provide a system of financial security of economic entities, which includes a number of key determinants of different levels of manifestation. The structure of exports is currently dominated by agricultural products, as well as among the TOP exported products from Ukraine. Further research directly covers the development of measures and mechanisms to ensure the financial balance and profitability of export operations.

Key words: export potential, financial security, determinants, export, import, foreign economic activity, agrarian economic entities.

Постановка проблеми. Виробництво аграрної продукції завжди залишалось пріоритетним напрямом розвитку національної України та водночас характеризується чисельними фінансовими ризиками господарювання. З огляду на розширення можливостей та виходу бізнес структур на зовнішні ринки збуту до традиційних загроз додається чисельна кількість нових викликів, пов'язаних з організацією експорту на засадах забезпечення фінансової безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми стимулювання експортної діяльності та посилення експортного потенціалу аграрних суб'єктів господарювання стали об'єктом досліджень В.Г. Грановської, О. Кравчука, М.І. Сайкевича, О.Д. Сайкевича. Натомість, реалізацію експортної діяльності на умовах дотримання фінансової безпеки та посиленні прибутковості розкривали в своїх працях К.М. Афанасьєв, Ж.В. Кудрицька, О.І Маслак, Д.Л. Пирогов та інші.

Формування цілей статті. Метою дослідження стала необхідність визначення основних детермінантів забезпечення реалізації експортного потенціалу аграрних суб'єктів господарювання на умовах забезпечення їх фінансової безпеки. Допоміжною метою стала необхідність доведення зростання ролі сектору аграрного виробництва в забезпеченні експортного потенціалу економіки України.

Виклад основного матеріалу. Основними інструментами управління експортною діяльністю є визначення конкурентних переваг експортера, оцінка витрат, визначення ключових факторів успіху та аналіз систем розподілу. Слід акцентувати увагу на визначенні конкурентних переваг компанії, які полегшують початкове входження та становлення процесу експорту. Ті підприємства, які беруть участь у експортній діяльності, зазвичай володіють певними унікальними перевагами перед тими, які не беруть участі в міжнародній торговельній діяльності. Це можуть бути продукти компанії, її технологічна спрямованість, ринки або ресурси [1].

Пріоритетними у визначенні змісту поняття «зовнішньоекономічна безпека» на сучасному етапі є інтереси. Це зумовлено загостренням суперечностей між державами, транснаціональними структурами і міжнародними організаціями не лише усередині цих груп, але й між ними. Отже, авторська позиція полягає в трактуванні змісту економічної безпеки підприємств як забезпечення реалізації стратегічних інтересів підприємства на основі використання можливостей зовнішнього середовища з застосуванням продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища [9].

Комплексну взаємодію між різними рівнями економічного середовища забезпечить система детермінантів експортного потенціалу та фінансової безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Детермінанти експортного потенціалу та фінансової безпеки провадження зовнішньоекономічної діяльності*

Детермінанти	Рівні застосування			
	Глобальний рівень	Національний рівень	Галузевий рівень	Мікрорівень
Обсяг експорту	+	+	+	+
Обсяг імпорту	+	+	+	+
Зовнішньоторговельний обіг	+	+	+	
Сальдо торговельного балансу	+	+	+	
Генеральна торгівля		+		
Спеціальна торгівля		+		

Фізичний обсяг зовнішньоекономічної діяльності				+
Сальдо балансу послуг	+			
Сальдо балансу поточних операцій	+			
Індекс «умови торгівлі»	+	+		
Індекс стану балансу	+	+		
Індекс концентрації експорту	+			
Коефіцієнт імпортової залежності країни	+	+	+	
Індекс чистої торгівлі	+	+	+	
Товарні структури світового експорту та імпорту	+	+		
Товарні структури експорту та імпорту країни		+		
Індекс диверсифікації експорту	+	+		
Структури експорту та імпорту регіонального значення	+			
Структури експорту та імпорту регіонального значення для конкретної країни	+	+		
Структури експорту та імпорту регіонального значення для конкретного товару		+	+	+
Обсяг експорту на душу населення	+	+		
Обсяг імпорту на душу населення	+	+		
Зовнішньоторговельний обіг на душу населення	+	+		
Експортна, імпортна та зовнішньоторговельна квоти	+	+		
Рівень міжнародного внутрішньогалузевого обміну			+	
Макроекономічні показники ефективності експорту та імпорту		+		
Показники ефективності зовнішньоторговельних операцій			+	+
Динаміка зовнішньоекономічних операцій	+	+	+	+
Зіставлення обсягів та значень зовнішньоекономічних операцій	+	+	+	+

*Джерело: складено авторами на основі [6]

Варто відмітити чисельну кількість показників, які пов'язують між собою всі без винятку рівні фінансової системи: від мікрорівня окремого суб'єкта до світового фінансового середовища. Разом з тим, зазначені детермінанти не лише констатують факт здійснення зовнішньоекономічної діяльності у будь-якій її формі, але мають вплив на встановлення факторів та загроз фінансовій безпеці аграрних суб'єктів господарювання.

Зважаючи на мінливість зовнішнього середовища за ринкових умов господарювання, керівна підсистема управління підприємством повинна не лише своєчасно реагувати на зміни середовища, а й будувати достовірні прогнози таких змін і приймати на їх основі управлінські рішення щодо втілення випереджальних заходів. Формування такої здатності ґрунтується на створенні ефективного

механізму управління економічною безпекою діяльності підприємства [9].

Аграрний сектор економіки України має сформовані пріоритети в експорті та імпорті продукції. Перспективний, експортоорієнтований розвиток сільського господарства та харчової промисловості повинен відбуватися в напрямках збільшення виробництва продукції стабільно високої якості, підвищення його ефективності шляхом зниження собівартості продукції за рахунок зростання врожайності сільськогосподарських культур, підвищення продуктивності тварин, застосування сучасних технологій виробництва, що забезпечить високу конкурентоспроможність вітчизняної продукції за якістю і ціною на світовому ринку.

Україна має потужний аграрний сектор, експортний потенціал якого ще не вичерпано порівняно з традиційними учасниками міжнародного аграрного ринку (США, Канада, Європейський Союз). За дослідженнями фахівців, у нашій країні задіяно тільки третину продуктивних ресурсів. Продукція вітчизняного аграрного сектору є досить конкурентоздатною на міжнародних ринках [2].

Роль та значення аграрного сектору економіки у формуванні експортного потенціалу України дозволять сформулювати дані щодо обсягів проведення експортних та імпортних операцій [табл. 2], а також галузевий зріз серед товарів та послуг, що експортують суб'єкти підприємництва в Україні [табл. 3].

Таблиця 2

Динаміка провадження експортно-імпортних операцій та зовнішньоторговельного обігу України, млрд дол*

Роки	Експорт	Імпорт	Зовнішньоторговельний обіг
2013	63,3	77,0	140,3
2014	54,0	52,6	106,6
2015	38,2	36,6	74,7
2016	36,3	38,9	75,2
2017	43,3	49,5	92,8
2018	47,3	56,9	104,2
2019	50,1	60,4	110,5

*Джерело: складено авторами на основі статистичних даних [6]

Зовнішньоторговельний обіг характеризує загальну величину ділової активності суб'єктів конкретної країни при проведенні зовнішньоекономічної діяльності. Зауважимо, що при значенні зовнішньоторговельного обігу в 110,5 млрд дол у 2019 році цей показник на 39,8 млрд дол нижчий за значення 2013-го року. Разом з тим, з 2014 р. відбувається поступове відновлення зовнішньоекономічної активності з урахуванням диверсифікації ринків збуту, відновленням

конкурентоспроможності продукції, посиленням внутрішнього попиту та стимулюванням ділової активності всередині країни.

Таку саму тенденцію має динаміка експортних та імпортних операцій. Зауважимо, що майже весь аналізований період відбувається перевищення імпортних операцій над поставками на зовнішній ринок. Лише в 2014 та 2015 рр валютні надходження по експортних операціях переважали імпорт на 1,4 та 1,6 млрд дол відповідно.

Таблиця 3

Галузевий зріз структури експорту товарів з України

Галузь	2019	
	Загальна вартість, млрд дол	Питома вага у структурі, %
Продовольчі товари та сільськогосподарська продукція	22 153	44,3
Мінеральні продукти	4 005	8,0
Паливно-енергетичні товари	863	1,7
Продукція хімічної промисловості	2 654	5,3
Шкіряні вироби та вироби з хутра	149	0,3
Деревина та целюлозно-паперові вироби	1 839	3,7
Текстильні вироби та взуття	1 036	2,1
Вироби зі скла та кераміки	415	0,8
Метал та сталеві вироби	10 259	20,5
Машини, обладнання та транспорт	5 526	11,0
Інші товари	1 168	2,3
РАЗОМ	50 067	100

*Джерело: складено авторами на основі статистичних даних [6]

Продовольчі товари та сільськогосподарська продукція займають беззаперечну позицію лідера в структурі експорту України в 2019 році. Для порівняння: продукція металургії в питомій вазі експорту займає вдвічі менше значення. Разом з тим, стратегічним пріоритетом щодо зростання прибутковості експортних операцій має стати реалізація на

зовнішні ринки товарів з доданою вартістю: продукти глибокої переробки замість сировинної бази, наукоємні вироби тощо.

Основні товари та їх питома вага в загальній структурі експорту України (табл. 4) так само вказують на посилення значення аграрного виробництва у розвитку експортного потенціалу України.

Таблиця 4

**Основні товари та їх питома вага в загальній структурі експорту
України за 2019 р.***

№№	Товар	Обсяг експорту, млрд дол	Питома вага в загальному обсязі експорту, %
1	Соняшникова олія	5,22	10,4
2	Кукурудза	4,276	8,5
3	Пшениця	3,661	7,3
4	Залізна руда та концентрати	3,399	6,8
5	Напівфабрикати з вуглецевої сталі	2,86	5,7
6	Прокат	1,944	3,9
7	Електричні дроти та кабелі	1,465	2,9
8	Ріпак	1,283	2,6
9	Соя	1,167	2,3
10	Макуха соняшникова	1,013	2,0

*Джерело: складено авторами на основі статистичних даних [6]

Найбільш поширені експортні статті економіки України, що формують першу трійку ТОП-експортованих виробів, стосуються аграрного бізнесу.

Забезпечення економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності розглядається як процес виявлення загроз, визначення показників, типів стратегій і розробки відповідних організаційно-економічних заходів на кожному з етапів зовнішньоекономічної діяльності підприємства [9].

Для забезпечення фінансової безпеки на підприємстві і можливості передбачення ризиків на підприємстві повинна існувати система органів управління фінансовою безпекою, що мають проводити діагностування стану підприємства, прогнозувати можливі загрози та проводити низку мір по забезпеченню стабільності системи фінансової зокрема та економічної безпеки підприємства в цілому. В сучасному економічному середовищі існує безліч загроз фінансової безпеки підприємства. Ймовірність такої загрози – це

вірогідність настання сукупності умов, процесів, факторів, що можуть зашкодити реалізації економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності чи створити небезпеку для них [8].

Висновки та пропозиції. 1. За умови посилення ролі аграрного сектору виробництва у формуванні експортного потенціалу України необхідно передбачити систему фінансової безпеки суб'єктів господарювання, що включає низку ключових детермінант різного рівня прояву.

2. В структурі експорту наразі переважає продукція аграрного виробництва, так само як і серед ТОП експортованих виробів з України.

3. Прибутковість експортної діяльності досягається за умови поширення пропозиції науковомістких виробів та товарів із доданою вартістю. На відміну від сировинної бази такі вироби стимулюватимуть формування додатного сальдо торгівельного балансу.

Список літературних джерел:

1. Афанасьєв К.М., Ганечко І.Г. (2017) Фінансова безпека експортної діяльності підприємств. Економічний простір. №127. С. 23-34.
2. Грановська В.Г. (2018) Експортний потенціал аграрних підприємств України як індикатор їх конкурентоспроможності. Агросвіт. №6. С. 32-39.

3. Demchenko I. V. Formation of financial potential of enterprise / I. V. Demchenko // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2018. - № 1. - С. 140-145. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2018_1_21.
4. Demchenko I. V. Elements of financial safety of agrarian subjects of managing of Zaporozhe region / I. V. Demchenko // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2013. - № 2(5). - С. 7-15. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2\(5\)_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2(5)_2).
5. Демченко І. В. Сучасна стратегія забезпечення фінансової безпеки аграрних суб'єктів господарювання / І. В. Демченко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2014. - № 4. - С. 227-231. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2014_4_40.
6. Економічна статистика. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
7. Кравчук Олександр. Експорт сировини як національна ідея та наповнення бюджету. URL: <https://commons.com.ua/ru/opadatkuvannya-silskogo-gospodarstva-vikliki-i-mozhливosti/>.
8. Кудрицька Ж.В., Здоровцев В.В. (2011) Управління фінансовою безпекою підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка. Вип. 10. С. 143-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_ekon_2011_10_20.
9. Маслак О.І., Пирогов Д.Л., Гришко Н.Є. (2012) Оцінка економічної безпеки підприємства при зовнішньоекономічній діяльності. Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. Випуск 3 (74). С. 163-169.
10. Сайкевич М.І., Сайкевич О.Д. (2013) Експортний потенціал сільськогосподарських підприємств. Інноваційна економіка. №3 (41). С. 104-110.

Reference:

1. Afanasiev K.M., Hanechko I.H. (2017) Finansova bezpeka eksportnoi diialnosti pidpriemstv. Ekonomichniy prostir. №127. pp. 23-34.
2. Hranovska V.H. (2018) eksportnyi potentsial ahrarykh pidpriemstv Ukrainy yak indyktor yikh konkurentospromozhnosti. Ahrosvit. № 6. pp. 32-39.
3. Demchenko I. V. (2018) Formation of financial potential of enterprise. Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). № 1. pp. 140-145. - Url: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2018_1_21.
4. Demchenko I. V. (2013) Elements of financial safety of agrarian subjects of managing of Zaporozhe region. Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). № 2(5). -pp. 7-15. - Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2\(5\)_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2(5)_2).
5. Demchenko I. V. Suchasna stratehiia zabezpechennia finansovoi bezpeky ahrarykh subiektiv hospodariuvannia / I. V. Demchenko // Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). - 2014. - № 4. - S. 227-231. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2014_4_40.
6. Ekonomichna statystyka. Zovnishnoekonomichna diialnist. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm.
7. Kravchuk Oleksandr. Eksport syrovyny yak natsionalna ideia ta napovnennia biudzhetu. URL: <https://commons.com.ua/ru/opadatkuvannya-silskogo-gospodarstva-vikliki-i-mozhливosti/>.
8. Kudrytska Zh.V., Zdorovtsev V.V. (2011) Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv pry zdiisnenni zovnishnoekonomichnoi diialnosti Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia. Serii : Ekonomika. Vyp. 10. pp. 143-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_ekon_2011_10_20.
9. Maslak O.I., Pyrohov D.L., Hryshko N.Ie. (2012) Otsinka ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva pry zovnishnoekonomichnii diialnosti. Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho. Vypusk 3 (74). pp. 163-169.
10. Saikevych M.I., Saikevych O.D. (2013) Eksportnyi potentsial silskohospodarskykh pidpriemstv. Innovatsiina ekonomika. №3 (41). pp. 104-110.